

*Марина Кононова
Maryna Kononova*

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ДЕФЕКТОЛОГА ЗА УМОВ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

COMPETENCY-BASED APPROACH TO PERSONAL AND OCCUPATIONAL TRAINING OF THE FUTURE SPEECH PATHOLOGIST UNDER PROJECT ACTIVITIES CONDITIONS

У статті висвітлені проблемні питання компетентнісної особистісно-професійної фахової підготовки дефектолога. Визначено теоретичні та прикладні питання запровадження компетентнісного підходу в освіту України. Акцентується увага на основних складових професійної компетентності майбутнього дефектолога. Підкреслюється особливе місце процесу самостійної проектно-модульної діяльності у формуванні дослідницьких компетентностей дефектолога, необхідних для професійного розвитку.

Ключові слова: *дефектолог, компетентність, компетенції, компетентнісний підхід, професійна підготовка, проектно-пошукова діяльність.*

Процес наукового пізнання, головною функцією якого є вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність, має підхід – спосіб осягнення наукового пізнання, що зумовлений як позицією дослідника, так і ситуацією пізнання. Використання тих чи інших підходів безпосередньо впливає на результати пізнавальної діяльності. З цієї точки зору необхідно розглянути методологічні підходи, які можуть бути застосовані до дослідження проблеми підготовки поліфункціонального і компетентнісно-орієнтованого фахівця у галузі корекційної освіти.

Сучасні реалії модернізації освіти дітей із порушеннями психофізичного розвитку вимагають дотримання стратегії і концепції професійної підготовки майбутнього дефектолога, які базуються на таких підходах, як компетентнісний, антропосоціогуманістичний, аксіологічний, системно-діяльнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, системний та проектно-модульний, основним серед яких є компетентнісний підхід.

Аналіз багатьох освітніх систем свідчить, що одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на *компетентнісний підхід* і створення ефективних механізмів його запровадження. При цьому однозначно трактувати концепцію компетентності (англ. concept of competence) неможливо. Один із найбільш визнаних міжнародних експертів у цьому питанні Ф. Вайнерт стверджує, що немає ані єдиного застосування концепції компетентності, ані широко прийнятого визначення даного терміна. Відповідно до визначення Організації економічного співробітництва та розвитку *компетентність* (англ. competence) – це “спроможність успішно відповідати на потреби або успішно виконувати завдання” (OECD, 2005). Поняття “компетенція” традиційно вживається у значенні “коло повноважень”. “компетентність” пов'язують із обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю [4, с. 22].

Зарубіжні дослідники F. Weinert (2004), E. Schneck (1978), L. Savage (1993) та ін. компетентність у навчанні часто розглядають через усталені поняття: “здатність до...”, “комплекс умінь”, “умілість”, “готовність до...”, “знання в дії”, “спроможність”.

Вітчизняні науковці Г. Єльнікова, О. Зайченко, В. Маслов (2010) стверджують, що компетентність – це поняття, що стосується роботи і характеризує сферу професійної діяльності, у якій працівник є компетентним, натомість компетентність – це поняття, що стосується людини, розкриває аспекти її поведінки й забезпечує професійно якісне виконання роботи.

Аналіз праць С. Новописьменного (2016) уможливив визначити, що: *компетентності майбутніх дефектологів* – це здатність студентів застосовувати знання, уміння, навички, що забезпечує активне використання навчальних досягнень у нових ситуаціях; *компетентності майбутніх дефектологів* – це рівень знань, умінь, навичок студентів у педагогічній діяльності, закріплений результат.

Загалом, при підготовці вчителя слід спиратися на визначення поняття “компетентність у навчанні” та напрацювання науковців у зазначеній сфері (Бібік, Ващенко, Локшина, 2004). Так, компетентності у навчанні студент набуває не лише під час вивчення предмета, групи предметів, але й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо.

У основу компетентнісного підходу до визначення сутності вищої освіти покладено прагнення до реалізації двох основних завдань:

1) освіта повинна формувати у студентів якості, необхідні для реалізації професійної діяльності, тобто має формувати якості, які необхідні роботодавцю;

2) критерії та параметри оцінки результатів сучасної освіти повинні бути уніфіковані і виражатися у термінах і результатах, які можуть бути інтерпретовані та враховані в будь-якому освітньому закладі будь-якої країни.

За результатами діяльності робочої групи українських науковців і практиків розроблялися теоретичні та прикладні питання запровадження компетентнісного підходу в освіту України (кер. О. Савченко; Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, С. Трубочова). У результаті запропоновано такі *ключові компетентності у навчанні*: навчальна (уміння вчитися); громадянська; загальнокультурна, інформаційна; соціальна; здоров'язберігальна, які деталізують у комплекс знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами [2].

Як провідне поняття модернізації освітнього процесу виступає поняття “професійна компетентність” вчителя. Узагальнення вітчизняних і зарубіжних досліджень сутності компетентності привело до такого тлумачення цього терміну: *професійна компетентність учителя* – інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Необхідність зміни такої позиції вчителя на позицію “педагогічної підтримки” зумовлена сучасними вимогами щодо організації навчання за принципами педагогічного супроводу. За таким навчанням акцент роблять не на програмний матеріал, а на організацію індивідуальної інтелектуальної діяльності.

Сьогодні визначення поняття ключових компетентностей стосується не тільки питань змісту освіти, воно зачіпає всю соціальну сферу суспільства, яке передбачає формування в молоді певних навичок для життя та діяльності. Саме компетентності розв'язують життєво важливі проблеми, оскільки дозволяють оперувати здобутими знаннями, дають змогу застосовувати їх упродовж усього життя. Країни, що брали участь у міжнародному проекті “DeSeCo” (2001), метою якого було визначити ключові компетентності, що впроваджуються в загальноосвітній школі та які відповідають запитам сучасного суспільства, визначилися з основними ключовими компетентностями, притаманним цим системам освіти [6, с. 103].

У досвіді країн, які реалізують компетентнісний підхід до змісту освіти впродовж декількох років, можна спостерігати спільні тенденції, насамперед, спроби розробити певну систему професійних компетентностей педагогів.

Зважаючи на характер і особливості педагогічної діяльності, таку систему складають групи ключових компетентностей: *соціальні* – пов'язані з оточенням, життям суспільства

соціальною діяльністю особистості педагога; *мотиваційні* – пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості педагога; *функціональні* – пов'язані зі сферою знань, умінь і навичок оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом.

Розглянути теоретичні аспекти компетентнісного підходу як складової моделі професійного зростання майбутніх дефектологів в умовах ЗВО та місце самостійної проектно-модульної діяльності у формуванні дослідницьких компетентностей фахівців.

Компетентнісний підхід у професійній підготовці сприяє формуванню у майбутніх учителів-дефектологів низки взаємопов'язаних ключових компетентностей (здатностей кваліфіковано працювати чи розв'язувати педагогічні задачі): *професійної, особистісної, соціальної, комунікативної* тощо (Н. Бібік, О. Пометун, Л. Хоружа та ін.).

З погляду О. Митника, *професійну компетентність учителя* можна тлумачити як здатність фахівця кваліфіковано й ефективно застосовувати теоретичні знання, знання-засоби, знання-цінності як у запланованих, так і у непередбачених педагогічних ситуаціях [5, с. 14].

Використовуючи окреслений підхід, представимо складові *професійної компетентності майбутнього дефектолога*:

1. *Теоретичні знання* – це знання про: зміст поняття психічного віку дітей, підлітків, юнаків; психо-фізіологічні особливості різних категорій учнівської молоді; особливості процесу засвоєння навчального матеріалу; особливості формування наукових понять; зміст навчання у початковій, основній, старшій ланці середньої освіти; дидактичні принципи, функції, технології процесу навчання; принципи педагогіки співробітництва.

2. *Знання-засоби* включають: знання методики організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи активізації пізнавальної діяльності; форми організації навчально-пізнавальної діяльності; інноваційні технології навчання.

3. *Знання-цінності*: знання особистісно-діяльнісної, гуманістичної парадигми освіти; особливості та цінності педагогічної професії; знання основ педагогічної етики, моральних стимулів діяльності тощо.

Формування професійної компетентності закладено в освітню програму як складову галузевого стандарту вищої освіти. Цей процес включає оволодіння: ціле-мотиваційним, змістовим і процесуальним компонентами педагогічної діяльності, знаннями логіки навчальних дисциплін; умінь оперувати категоріями діалектики та основними поняттями, які утворюють концептуальний каркас педагогічної науки, перетворювати педагогічні теорії в метод пізнавальної діяльності; навичками самоосвіти та підвищення рівня кваліфікації, ділового, міжособистісного та педагогічного спілкування; рефлексивними вміннями [1, с. 11].

О. Дубасенюк проаналізувала роль деяких педагогічних дисциплін. Так, програма з педагогіки передбачає оволодіння майбутніми вчителями-дефектологами знань із загальних основ педагогіки, дидактики, теорії та методики виховання. При вивченні історії педагогіки студенти простежують тенденції розвитку педагогічної думки у вітчизняній та зарубіжній педагогіці, залучаються до вивчення класичної педагогічної спадщини. Під час вивчення основ педагогічної майстерності студенти знайомляться з творчою лабораторією педагогів-майстрів, оволодівають шляхами професійного становлення вчителя, педагогічною технікою [1, с. 13].

На думку О. Митника, професійна компетентність учителя може розглядатись як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію в освіті, що виникла внаслідок протиріччя між необхідністю забезпечити сучасну якість і неможливістю вирішити це завдання традиційним шляхом за рахунок збільшення обсягу інформації, що підлягає засвоєнню школярами [5, с. 16].

Слід зазначити, що розвиток професійної компетентності, зокрема педагогічної майстерності, знаходиться в руках самого вчителя. Саме педагог стає тією особистістю, яка усвідомлено регулює стандарти своєї поведінки. Перш за все, це відбувається через усвідомлення свого професійного досвіду. “Досвід стає джерелом професійного зростання вчителя лише тією мірою, якою вона є об'єктом структурованого аналізу: нерелфлексований досвід безкорисний і з часом веде не до розвитку, а до професійної стагнації вчителя” (М. Уолес). Тільки усвідомлений досвід

має сенс, через аналітичну діяльність здійснюється рефлексія, яка перетворює “сирий” досвід у особистісне присвоєне знання. Осмислюється не тільки власний педагогічний досвід, але й досвід інших педагогів.

Але під час змін у суспільстві відбувається збій і звичні схеми поведінки стають невідповідними, застарілі “конструкти” перетворюються в гальмуючий чинник. Освітнянський процес настільки змінний і динамічний, що не можна одного разу і назавжди засвоїти всі секрети педагогічної майстерності. Тому професія вчителя є творчою діяльністю, а педагог – рефлексуючим професіоналом, який безперервно аналізує свою працю [1, с. 15].

Відрефлексований досвід народжує нові знання, через корекційну діяльність педагог вибудовує стратегію свого саморозвитку, повертаючись знову до творчого пошуку, набуваючи новий рівень свого професійного самовдосконалення.

Набуття професійної компетентності дефектолога сприяє розвитку здатності майбутнього фахівця до ефективного здійснення своєї професійної діяльності, володіння ним цілісною системою знань, умінь і навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування й особистості вчителя як носія визначених цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості.

В умовах компетентнісного, системного та інтегративного підходів організація самостійної діяльності студентів, спрямованої на професійне зростання, може реалізуватися через *практико-орієнтоване модульне навчання (проектно-модульний підхід до професійної підготовки)*, де майбутній дефектолог частково або повністю може працювати за навчальною програмою, за індивідуальною траєкторією розвитку з урахуванням своїх можливостей.

Як засвідчують результати нашого дослідження, формування дослідницьких компетентностей засобами проектно-модульного навчання є одним із вирішальних чинників професійної підготовки студентів, його професійного зростання, ефективність яких визначається через їх компетентність у розв’язанні дослідницьких завдань, виконанні освітніх проектів. Ціленаправлені види діяльності є наскрізною лінією формування дослідницьких компетентностей і вимагають як оптимізації форм і методів освітнього процесу, так і раціонального їх поєднання, використання інтернет-ресурсів, технічних засобів навчання, інформаційно-комунікаційних технологій.

Організація процесу формування цих компетентностей здійснюється в спеціальних умовах у режимі освітньої діяльності ЗВО в декілька *взаємопов’язаних етапів*: *перший етап* орієнтовано на визначення стану сформованості у студентів відповідної системи знань, встановлення педагогічних умов, що впливають на процес наукової підготовки майбутнього вчителя-дефектолога, розробку проекту формування означеного феномена майбутнього фахівця. Характерним для *другого етапу* є чітка організація наукової роботи студентів репродуктивного характеру, розвиток мотивації, до набуття необхідних знань, цілеспрямоване збагачення термінологічного апарату, вдосконалення професійного потенціалу. На *третьому етапі* увага зосереджена на оволодінні основами пошукової діяльності, усвідомлення необхідності самостійного виконання наукових досліджень та значення експериментального аспекту в одержанні достовірних дослідницьких результатів. *Четвертий етап* передбачає усвідомлення студентом об’єктивного образу професійної діяльності, здатності до рефлексії і самовдосконалення на основі самоаналізу індивідуальних властивостей і набутого педагогічного досвіду [3, с. 156].

Ключовими організаційно-педагогічними умовами формування дослідницьких компетентностей майбутніх дефектологів є: спрямування змісту професійної підготовки на поєднання наукової та навчальної роботи; упровадження спеціальних занять з організації проектно-модульної діяльності з використанням спеціально змодельованих навчально-дослідницьких завдань; цілеспрямоване формування рефлексивно-мотиваційного інтересу до творчості.

В умовах кардинальних перетворень у системі вищої освіти, зростання вимог до особистісних і професійних якостей учителя-дефектолога передбачаються суттєві зміни в його компетентнісних характеристиках, переведення змісту, форм і методів навчання

з традиційного ритму функціонування в режим динамічного розвитку дослідницьких можливостей майбутнього дефектолога. Ефективне оволодіння системою необхідних знань, умінь і навичок забезпечується залученням студентів до самостійної пізнавальної діяльності інтегративного характеру, сформованості цільової установки на наукову, творчу діяльність, використання інноваційних технологій модульного навчання, створення оптимальних умов для реалізації суб'єктної позиції майбутнього фахівця. Адже проектно-пошукова діяльність займає особливе місце у формуванні дослідницьких компетентностей дефектолога.

Список використаних джерел

1. Дубасенюк О. А. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя. Формування естетичної компетентності особистості засобами народознавства : зб. наук. праць молодих дослідників / О.А. Дубасенюк. – [за заг. ред. О.С. Березюк, Л.О. Глазунової]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 10-16.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Захарченко Ю. В. Формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців з маркетингу у вищих навчальних закладах / Ю.В. Захарченко // (Дис. канд. пед. наук). – Хмельницький, 2018. – 263 с.
4. Колос Ю. З. Формування інформаційно-технологічних компетентностей майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки / Ю.З. Колос // (Дис. канд. пед. наук). Київ, 2010. – 230 с.
5. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя: реалії і перспективи / О. Митник // Початкова школа. – № 4. – 2004. – С. 14-22.
6. Санченко Є. М. Поняття ключових компетенцій у змісті освіти зарубіжних країн: постановка проблеми / Є.М. Санченко // Науковий вісник Донбасу. № 3. – 2010. – С. 103-109.

The problematic issues of competent personal and professional attainment of a speech pathologist and its connection with the independent design and modular activity in the conditions of higher education establishments are highlighted.

The basic understanding of the “competency” and “competence” concepts of future speech pathologists and the essence of the competence-based personal and professional training of the speech pathologist is meaningfully represented.

As a result of the theoretical study on the problem, the theoretical and applied issues of the competency-based approach implementation into the education of Ukraine have been determined. It is noted that the concept of “professional competency” of the teacher, including groups of key competencies (social, motivational, and functional) is a fundamental concept to modernize the educational process. The emphasis is made on the basic components of the future speech pathologists’ professional competence: theoretical knowledge, tools-knowledge, values-knowledge.

The analysis of the above approach has been carried out. It has been found that organizing the process of professional competences formation in future speech pathologists should be carried out in special conditions of educational activities at higher education establishments in several interrelated steps.

The special place of the independent design and modular activities process in the formation of teacher-speech pathologist’s research competencies is emphasized. It is noted that the design search activity provides students with the required knowledge, the available objective self-perception as the subject of solving problems in the real educational environment, motivation to scientific activity, as well as personal qualities required for performing educational research, occupational development.

Key words: *speech pathologist, competence, competency, competency-based approach, occupational training, design and search activity.*